

1918 listopad 28, Warszawa. – Dekret Naczelnika Państwa o wyborach do Sejmu Ustawodawczego (wraz ze spisem okręgów wyborczych). – Nr. 231 // Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925 / Pod red. H.Janowskiej, T.Jędruszczaka. – Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1984. – S. 451–454. 19. Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej//Adamczyk M., Pastuszka S. Konstytucje polskie w rozwoju dziejowym, 1791–1982. – Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1985. – S. 217–248.

О. М. Кравчук

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЩОДО НІМЕЦЬКОЇ МЕНШИНИ В 1918-1926 РР.

Взаємини урядових установ Чехословацької республіки з найбільш чисельною національною меншиною – німецькою, яка налічувала 23,36 % (з 123 568 осіб) населення держави чехів та словаків і опинилося в її складі не за власним бажанням, були особливо складними. Виникла судетсько-німецька проблема, яка проявлялась в незгоді німецькомовного населення з своїм політичним статусом у складі держави чехів і словаків. Її врегулювання стало одним з головних завдань національної політики ЧСР, від способів вирішення якого залежала доля самої держави та її територіальна цілісність.

Зазначена тема стала предметом дослідження істориків. Разом з тим науковці по-різному висвітлюють національну політику щодо німецької меншини. Так, чеський історик Я.Кучера констатує відсутність в уряді Чехословаччини теоретичної концепції політики щодо німецької та інших меншин. Відзначивши неасиміляційний характер практичної національної політики, її основним недоліком він вважає недооцінку її інтегративної функції.¹ Я.Опат розкрив роль Т.Г.Масарика в здійсненні національної політики ЧСР. На його думку, програма національної політики президента республіки полягала в розбудові із багатонаціональної Чехословаччини сучасної, процвітаючої, гуманної демократії, держави, яка б забезпечила умови для вільного розвитку всіх його національностей.² В її реалізації оцінка істориків неоднозначна. Так, якщо З.Карнік називає залучення більшості німецького населення до співпраці одним з найбільших здобутків демократії ЧСР, то М.Сладек, хоч і відзначає демократичні основи політики Т.Г.Масарика щодо німецької меншини, але підкреслює, що вона здійснювалась не завжди так, як бажав президент.³ Значну увагу історики звертають і на економічні аспекти політики щодо німецької меншини. Так, В.Лацина розкрив заходи уряду держави чехів і словаків щодо розвитку національної економіки, при якому здійснювалось певне обмеження, але не ліквідація економічних позицій німецьких підприємців і аристократії.⁴ Погоджується з цією думкою німецький історик С.Боєр, який вважає, що „чехізація” не перетворилась в широку антинімецьку програму.⁵ Часто німецькі історики акцентують увагу на негативних результатах національної політики. Так, Х.Лемберг вважає, що з боку чехословацького уряду не було здійснено достатньо, щоб національні меншини ідентифікувались з політичною системою ЧСР.⁶ І.Гейсс підкреслює, що центральні органи влади ЧСР не здійснювали насильну асиміляційну політику, хоча були обмеження, про що свідчить, зокрема, адміністративна чехізація, переваги чеських фірм при отриманні державних замовлень та ін. Широка федералізація держави, підсумовує автор, могла б німців заспокоїти.⁷ Подібною точки зору дотримуються П.Буріан та К.Н’юман. Останній навіть згадує чеську „тиранію більшості” в інтересах держави. Такий вираз, на нашу думку, не зовсім підходить для оцінки дій чехословацьких урядів. Тим більше, що зазначений історик не акцентує увагу на конституційних гарантіях рівноправ’я національних меншин, оскільки вважає „поняття „меншина” „за своєю природою” протилежним поняттю „рівноправність””.⁸

Ряд аспектів національної політики щодо німецького населення розкрито також в працях українських науковців. Конституційні основи національної політики Першої республіки розкрито в монографії Ю.Бисаги, питання концепції етнополітики висвітлено в статті К.Стадник.⁹ Політика щодо судетських німців в 1918-1920 рр., з акцентом на зовнішньополітичних рішеннях чехословацької влади в цьому питанні, докладно аналізується в монографії М.Кірсенка.¹⁰ Серед вітчизняних дослідників також немає

однозначних оцінок політики Чехословаччини в судетсько-німецькому питанні. Так І.Гранчак вважає, що для німців ЧСР були створені сприятливі умови для їх національного розвитку, але уряд не зрозумів складності німецького питання.¹¹ С.Віднянський оцінює політику щодо німецької меншини як ліберальну і поступливу.¹² Загалом, в українській історіографії відсутнє дослідження, присвячене національній політиці Чехословаччини щодо судетських німців.

Враховуючи вищезазначене, метою даної статті автор визначає спробу комплексно дослідити процес реалізації головних напрямків національної політики ЧСР щодо німецької меншини в 1918-1926 роках, а саме її державно-правовий, соціально-економічний і культурно-освітній аспекти.

Альтернативи врегулювання відносин чехів і судетських німців було одним з найбільш дискусійних питань вже в завершальний період першої світової війни, коли виникла можливість утворення Чехословацької держави. Чеські політики планували включення німецькомовних територій до складу майбутньої держави. Натомість німецькі політики Чехії виступали за її розподіл згідно з національним принципом і приєднання її німецької частини до складу Австрії. З проголошенням ЧСР судетська проблема набула політичного характеру. Новоутворена держава проголосила свою юрисдикцію в кордонах історичних земель „Корони Св. Вацлава”. Судетсько-німецькі політики, вважаючи, що влада ЧСР може бути легітимною тільки для земель, населених чехами і словаками, не погоджувались з таким рішенням. 29 жовтня 1918 р. була проголошена автономна провінція Дейчбемен (північно-чеські землі), 30 жовтня 1918 р. - Судетенланд (Судетська область - землі Сілезії і північної Моравії), 3 листопада 1918 р. - Дейчзюдмерен (південна Моравія) і Бемервальдгау (область Чеського Лісу – південно-західні землі Чехії). Вони проголосили себе невід’ємними складовими частинами Німецької Австрії і були представлені в її парламенті.¹³

Керівництво Чехословаччини з перших днів існування республіки прагнула залучити німецьких політиків до співпраці в розбудові спільної держави. Так, 30 жовтня і 4 листопада 1918 р. ряд представників Національного комітету провели переговори з Р.Лодгманом фон Ауеном, земським гетьманом (головою уряду) Дейчбемен, і його заступником, німецьким соціал-демократом Й.Зелігером. Переговори не дали реальних результатів і головною причиною цього були національно-державні пріоритети сторін. Чеські політики не могли визнати самостійність німецьких провінцій, що порушувало територіальну цілісність ЧСР. А.Рашін навіть зазначив Й.Зелігеру: „Якщо німці наполягатимуть на самостійному своєму уряді, то чехи керуватимуться старою засадою: з заколотниками переговорів не ведуть”. Оскільки для німців найважливішим було приєднання до Австрії, то вони не погодились на утворення міністерства для німецьких справ, категорично відмовились від використання можливості входження до складу Національного комітету.¹⁴

В зв’язку з цим процес конституювання Чехословацької держави відбувся без представництва німецького населення. 13 листопада 1918 р. була ухвалена тимчасова конституція, а до складу Установчих Національних зборів увійшли тільки 201 чех та 55 словаків. Разом з тим, при відкритті парламенту К.Крамарж і Ф.Томашек обіцяли німецьким співгромадянам права вільного культурного і національного розвитку.

Зацікавлені в збереженні історичних кордонів, чеські політики не погоджувались з рухом судетських німців за відокремлення та подальше „усиновлення” Австрією та Німеччиною. Прагнучи унеможливити демонстративну участь мешканців прикордоння у виборах до парламенту Австрійської республіки, уряд ЧСР 29 листопада – 18 грудня 1918 р. майже без опору зайняв терени чотирьох провінцій.

Це засвідчило намір керівництва Чехословаччини вирішити німецьке питання не на основі самовизначення судетських німців, а в кордонах держави чехів і словаків. Як свідчать офіційні виступи лідерів країни, демократичне вирішення німецького питання вони розуміли, як дотримання принципів рівноправності, гарантії захисту національних прав. Аналогічну точку зору висловив і президент ЧСР Т.Г.Масарик в своєму першому зверненні

до Національних зборів 22 грудня 1918 р.¹⁵

В значній мірі доля включення німецьких районів до складу Чехословаччини вирішувалась на Паризькій мирній конференції. Позицію ЧСР представляв Е.Бенеш. У виступі перед Радою десяти 5 лютого 1919 р. він відкинув вимоги німців щодо поділу Богемії на дві частини, в підтвердження чого навів статистичні, географічні і економічні обґрунтування, відмітив, що чехословацький уряд не має ні найменшого наміру пригнічувати німців Богемії, повністю надасть їм всі права національної меншини і чудово розуміє, що було б політичним безумством чинити інакше. Більш докладно наміри ЧСР в забезпеченні прав національних меншин Бенеш розкрив 20 травня 1919 р. в „Ноті про національний режим в Чехословаччині”. В ній стверджувалось, що ЧСР буде створена за зразком Швейцарії, звичайно, при цьому будуть взяті до уваги особливі умови в Богемії. Разом з тим Бенеш відзначав, що „німецькі привілеї будуть обмежені в справедливій мірі”.¹⁶

Остання теза меморандуму Бенеша від 20 травня 1919 р. вже реалізовувалась в ЧСР. Чеські політики при розвитку національної економіки, яка повинна була підтримати новонабуту політичну самостійність, здійснюють підтримку вітчизняного капіталу шляхом обмеження економічних позицій німецьких і угорських підприємців, тісно пов'язаних з Віднем і Будапештом. Ця політика отримала назву „чехізації” і була спробою ревізії „германізації” габсбурзького часу. 8 січня 1919 р. заборонено продаж цінних паперів військових позик, 25 лютого 1919 р. запроваджено нову чеську валюту, 16 квітня 1919 р. розпочато аграрну реформу, що передбачала ліквідацію великих земельних володінь, які, в основному, перебували у власності німецької та угорської аристократії. Згідно закону про національну школу від 3 квітня 1919 р. відбувається ліквідація наслідків національної дискримінації чеських шкіл, але не стільки за рахунок створення нових шкіл, скільки шляхом реорганізації тих німецьких шкіл, відвідування у яких різко скоротилось. Серед гімназій, реальних гімназій і реальних училищ в 1918-1921 рр. частка німецьких шкіл зменшилась з 43,9 % до 37,7 %.¹⁷

Незадоволенням німецького населення скористались націоналістичні німецькі лідери, метою яких було посилити спротив ЧСР. Німецькі соціал – демократи вирішили провести демонстрації з гаслом: самовизначення німецького населення і приєднання німецької частини Чехії і Моравії до Німецької Австрії і до Німеччини. Під час цих демонстрацій 4 березня 1919 р. в деяких місцях виникли збройні конфлікти, в ході яких 52 німці загинуло, 84 було поранено.

Проте не всіх охопила націоналістична войовничість. Наприклад в квітні 1919 р. свою лояльність щодо ЧСР висловили німецькі університет і технологічний інститут у Празі. Серед німців почався процес адаптації у новій державі. Своєю участю у виборах до органів місцевого самоврядування в червні 1919 р., на яких, до речі, перемогли німецькі соціал-демократи (42,1 % голосів в областях з німецьким населенням), чеські німці фактично визнали Чехословацьку державу. В результаті виборів вони контролювали місцеве самоврядування.¹⁸

Паризька мирна конференція затвердила входження судетсько-німецьких регіонів до складу ЧСР. Це було відбито у Версальському мирному договору 28 червня 1919 р., та Сен-Жерменському договорі від 10 вересня 1919 р.. На мирній конференції Чехословаччина також підписала з країнами переможницями 10 вересня 1919 р. „Договір про національні меншини”, в якому зобов'язувалась надати всім своїм громадянам повну і справжню охорону їх життя і їх свобод незалежно від національності, мови, раси або релігії.

Після поразки німецького сепаратизму від чеських і німецьких політиків залежало, чи вдасться їм конфронтаційні відносини пом'якшити і почати конструктивну співпрацю. На це була спрямована і практична діяльність президента. 22 липня 1919 р. Масарик амністував вихідців з німецької Чехії, які брали участь у військових формуваннях Німеччини і Австрії. На основі амністії всі німецькі діячі на чолі з головою уряду Дейчбемен Р. Лодгманом фон Ауеном змогли безкарно повернутися до ЧСР.¹⁹

Німецькі партії відразу почали активну політичну діяльність. Одним з її головних

напрямок була розробка конституційних проектів ЧСР на принципах надання колективних прав всім представникам національних меншин (створення Національних рад як найвищих представників спільнот), конфедеративного адміністративного устрою та праві вето з боку регіонів при прийнятті загальнодержавних справ. Для їх реалізації, як вважали судетсько-німецькі політики, необхідно було скликати нові установчі збори з представників всіх народів для вироблення конституції. Ці вимоги були пред'явлені прем'єру В.Тусару 20 грудня 1919 р. делегацією Німецької соціал-демократичної робітничої партії (в Чехословаччині) на чолі з Й.Зелігером, а 22 грудня – делегацією несоціалістичних партій на чолі з Лодгманом.

Прийняття цих вимог означало, що ЧСР мала б знову починати з нуля, відмінити результати національної революції і будувати державу нового типу у формі чесько-німецько-словацько-підкарпаторусинської конфедерації. Оскільки йшлося про конституційні закони, німці, як друге за чисельністю національне представництво, зуміли б створити таку парламентську коаліцію, яка б завадила ухваленню неприйнятних для неї законів. Крім того, окремий державно-правовий статус німецької меншини передбачав, що справи, визначені спільною конституцією, мали мати для свого здійснення згоду німецької національної ради, яка, власне, стала б вирішальним загальнодержавним органом. За такої ситуації постало питання, чи не означає прийняття німецьких конституційних проектів практичний крок до повного зруйнування держави? ²⁰

У зв'язку з цим концепція статусу німців в новій державі, що передбачала широку автономію, чи надання їм колективних прав, при розробці Конституції ЧСР 1920 р. не була використана. Основний закон надавав індивідуальні права громадянам кожної національності. Конституція, прийнята без представників національних меншин, закріплювала позицію чеських політиків щодо демократичного вирішення німецького питання. Конституційні основи національної політики ЧСР передбачали забезпечення всіх громадян незалежно від національності, всіма політичними правами (загальне виборче право, участь в роботі органів центральної влади і місцевого самоврядування), підтримку розвитку культури всіх національностей країни. Згідно з конституційним законом про адміністративну реформу (1920 р.) передбачалось запровадження широкого місцевого самоврядування, в тому числі в двох територіальних одиницях, де кількісно переважало німецьке населення.

В 1920–ті рр. політика щодо німецького населення Чехословаччини здійснювалась в рамках реалізації конституційних положень національної політики та інших напрямів внутрішньополітичної діяльності державних органів влади. Так ЧСР забезпечила рівноправну участь представників німецької національності в перших парламентських виборах у квітні 1920 р. Це принесло чехословацьким німцям пропорційне представництво в Національних зборах. З 281 обраних парламентаріїв чехословацькі партії представляли 199 депутатів (70,8 %), німецькі – 72 (25,6 %). Депутатські мандати здобули навіть найбільш відчайдушні противники чехословацької держави, прибічники великонімецької ідеї – Німецька націонал-соціалістична робітничка партія і Німецька національна партія. Разом з тим, в політичній сфері було продовжено курс на зміцнення унітарної держави. Саме тому не був повністю реалізований закон про адміністративну реформу (1920 р.). Неприйнятним для представлених в уряді національно-демократичної і народної партій було утворення в чеських землях територіальних одиниць майже з чисто німецьким населенням, що розглядалось як можливе зародження німецької автономії. Через прецедент судетсько-німецького сепаратизму в будь-якій національній автономії чеські політики вбачали загрозу державної цілісності. Незадоволення німецьких партій централізмом ЧСР, що проявлялось у відмові від співробітництва з чеськими партіями („негативізм”), в діяльності ультраправих німецьких партій часто ставало приводом для демонстративного висловлення нелояльного ставлення до ЧСР. Так, лідер ННП Р.Лодгман фон Ауен 27 жовтня 1922 р. на засіданні парламенту заявив: „Той хто не вірить, що найвищий обов'язок німецьких депутатів – це вчинити державну зраду проти цієї країни – помиляється”. ²¹

Разом з тим настрої більшості німецького населення ЧСР поступово схилялись в бік

партій активістського напрямку. Одним з перших його проявів був розкол 26 червня 1922 р. „Німецького парламентського союзу” на „Асоціацію заради співпраці” (Союз землевласників, Німецьку християнсько-соціальну народну партію і Німецьку партію свободи думки) та непримиренну „Асоціацію задля боротьби” (ННП, ННСРП). Поза цими парламентськими об'єднаннями залишались німецькі соціал-демократи. Крім того, на виборах до органів місцевого самоврядування (жовтень 1923 р.) партії, об'єднані в „Асоціацію заради співпраці”, отримали значну кількість голосів.²²

На початку 1924 р., під час з'їзду Німецької демократичної партії свободи думки, її лідер Б.Кафка висловився за співпрацю з урядовими колами в економічних і культурних питаннях. Першим вів переговори з німецькими політиками Т.Г.Масарик. 1 квітня 1924 р. він обговорював можливість вступу німців до уряду з професором Б.Кафкою. Останній погодився, тільки поставив умову подолання деяких спірних питань. В травні 1924 р. відбулись переговори між А.Швеглою і представниками „Асоціації заради співпраці”. А.Швегла і Ф.Кржепек (німецький аграрій) виявили готовність укласти угоду про входження німецьких представників до уряду якомога швидше, яку, між тим, Р.Маір-Хартінг і Б.Кафка хотіли здійснити поетапно. Продовжити переговори не вдалось в зв'язку з обговоренням закону про сплату військових позичок, проти якого німецькі депутати протестували. На знак протесту вони здійснили бойкот парламентських слухань. Загалом, за деяким даними, збитки, завдані німецьким фінансистам і промисловцям, становили 6-8 млрд. крон. Цей крок, поряд з іншими, сприяв зміцненню позицій вітчизняних підприємців ЧСР. Так, якщо в 1913 р. чеський капітал складав лише 25 % всіх капіталів на території чеських земель, то в 1921 р. - вже 60 %, а 1928 р. - 70 %.²³

Незадоволення викликали і певні складові освітньої політики ЧСР, внаслідок яких відбулось скорочення німецьких середніх навчальних закладів (на 209 шкіл). Однак це не був наступ на культурні права німців, а політика, спрямована на досягнення рівності чеських і німецьких шкіл згідно з відсотком обох етносів в складі населення. При цьому умови навчання в німецьких школах стали суттєво кращими, ніж в часи монархії. Загалом в ЧСР німецька меншина мала доволі сприятливі умови для національно-культурного розвитку. Німці мали можливість використовувати рідну мову в державних установах місцевостей, де вони становили понад 20 % всього населення. Чехословаччина забезпечила дітям представників меншин можливість відвідувати школу з рідною мовою. В 1925 навчальному році з 318 410 німецьких дітей шкільного віку 308 595 - відвідувало національні школи з рідною мовою навчання, а інші - змішані навчальні заклади. Тоді ж діяло 3 339 німецьких початкових шкіл, 432 вищих початкових шкіл, значна кількість середніх і спеціальних шкіл, Німецький університет в Празі, 2 вищі технічні школи. В регіонах, де мережа німецьких шкіл до 1918 р. була недостатньо розвинена, відбулись значні зрушення. Так, якщо до 1918 р. в Словаччині було 22 німецьких початкових шкіл, то в 1929 р. - 103.²⁴

Однак в зв'язку з курсом ЧСР на обмеження економічних позицій німецьких підприємців відбулось послаблення активістських настроїв. На перші ролі в німецькій політиці знову виходять ННП і ННСРП, які розпочали діяльність по створенню єдиного опозиційного блоку всіх партій національних меншин. В кінці 1924 р. в Словаччині, Закарпатті та в Празі були відкриті представництва опозиційних партій. Проте наслідки позачергових парламентських виборів 15 листопада 1925 р. показали, що політика, спрямована проти чехословацької держави, немає підтримки в німецького населення. Загалом німецькі активістські партії отримали 1 182 787 голосів, а негативістські - 405 292. Результати парламентських виборів також показали, що чеський антинімецький націоналізм втратив свою привабливість і що в гасла „Німці в уряді - ми до революції” багато прихильників не було. Кількість голосів народно-демократичної партії, яка виступала з вищезазначених позицій, впала з 6,3 % (1920 р.) до 4 %.²⁵

Після парламентських виборів чехословацькі партії знову сформували „національну коаліцію”, однак чи не єдиним її важливим заходом було прийняття 3 лютого 1926 р. розпорядження до мовного закону. Цей нормативний акт забезпечував більше 90 % німцям

спілкування на їх рідній мові з органами місцевої влади і самоврядування населення. Однак незадоволення німецьких політиків викликало те, що чеська мова запроваджувалась як державна в центральних органах влади, чого, наприклад, не було в Австро-Угорщині, де німецька мова була офіційною, але не конституційована як державна. В лютому 1926 р. був знову створений Німецький парламентський союз, до складу якого, крім ультраправих партій, увійшли німецькі аграрії, християнсько-соціальна і ремісничка партії. Він ініціював 11 березня 1926 р. невдалу спробу відставки уряду. Але саму відставку уряду 17 березня 1926 р. викликали суперечки серед партій, національна політика чехословацької коаліції. В країні почалась політична криза, яка ускладнювала функціонування системи парламентської демократії. Це обумовило необхідність пошуку нових комбінацій коаліційної більшості. Представники найвпливовішої Республіканської партії чехословацьких землеробів та дрібних селян (аграрної) виступили з ініціативою створення коаліції нового типу з партій правого спрямування. За дорученням А.Швегла відповідні пропозиції М.Годжа представив німецьким буржуазним та Словацькій народній партіям.

В основі співробітництва чехословацьких і національних партій були як економічні (прагнення поліпшення соціального становища репрезентованих ними верств населення), так і політичні інтереси (завдання попередити створення „славнозвісної системи чеської загальнонаціональної коаліції”). Німецькі аграрії, заручившись підтримкою партійних конференцій, заявили про готовність запровадити в парламенті введення нових мит. До них приєдналися німецькі партії ремісників і християнські соціалісти. Вони вважали підтримку аграрних мит першим кроком в співробітництві чеських і німецьких партій, який міг привести в найближчий час до створення чесько-німецького коаліційного уряду.²⁶ Іншим питанням, в позитивному вирішенні якого були зацікавлені, крім чеської і словацької народних партій, угорська національна партія і угорська християнсько-соціальна партія, став законопроект про збільшення державної підтримки духовництва. За підтримки партій національних меншин закони про аграрні мита і про збільшення державної підтримки духовництву були прийняті Палатою депутатів відповідно 12 і 19 червня 1926 р. Вперше з часу виникнення республіки чеські, словацькі, німецькі і угорські праві партії об'єднали зусилля на основі спільних економічних інтересів, утворили міжнаціональну коаліційну більшість.

Весь період від кінця червня до демісії уряду був наповнений переговорами між чеськими і німецькими правими партіями про формування на основі коаліційної більшості нового уряду. 12 жовтня 1926 р. до складу кабінету міністрів, який очолив аграрій А.Швегла, були призначені також міністри – кандидати регіональних судетсько-німецьких партій. Німецьку християнсько-соціальну народну партію і Союз землевласників представляли Р.Майр-Хартінг - міністр юстиції та Ф.Спіна - міністр громадських робіт. Входженням до складу центрального органу виконавчої влади німецькі партії, які представляли більше 52,2 % німецького населення, розпочали період „активізму”, тобто співробітництва з чехословацькими партіями.

В 1918-1926 рр. політика Чехословаччини щодо німецької меншини пройшла значну еволюцію: від силового приєднання самопроголошених провінцій до співробітництва чеських і німецьких партій в уряді „міжнаціональної коаліції”. Участь німецьких партій в роботі уряду розглядалась лідерами Першої республіки як вдалий початок остаточного врегулювання німецького питання. Однак керівництво ЧСР змогло лише частково реалізувати мету своєї політики щодо громадян німецької національності – залучити їх до лояльної співпраці в розбудові спільної демократичної держави. Демократизм ЧСР прийняли тільки німецькі демократичні партії, інші (ННСРП і ННП) використовували його проти держави. Головна причина підтримки частиною німецького населення ультрарадикальних партій полягала у внутрішньополітичній діяльності ЧСР, спрямованій на створення національної держави, що супроводжувалось певним обмеженням інтересів німецького населення. Крім того, виходячи з інтересів зміцнення молоді державності, чеські політики не змогли задовольнити судетсько-німецькі прагнення автономії. Саме тому потенційна

ворожість німецького населення до нової держави продовжувала існувати.

Питання можливості подолання вищезазначених настроїв серед німецької меншини, як і визначення частки громадян німецької національності в органах центральної і місцевої влади ЧСР, національні аспекти земельної реформи, політика регіональних державних структур щодо німецьких спільнот в Словаччині і Закарпатті потребують подальшого дослідження. Їх з'ясування дозволить більш виважено підійти до оцінки успіхів і прорахунків національної політики Чехословаччини в німецькому питанні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Kučera J. Koncepce národního státu Čechu a Slováků a jeho realita v životě první republiky // Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. - Praha, 1999. - Sv. 2. - S. 602 – 603, 609-610; 2. Opat J. Národnostní filozofie a politika T.G. Masaryka nejen pro Československo // Československo 1918-1938...-S. 461.; 3. Kárník Z. České země v éře První republiky (1918-1938). - Díl první. - Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). - Praha, 2003. - S. 566.; Sládek M. Němci v Čechách. Německá menšina v českých zemích a Československu: 1848-1946. Praha, 2002. -S. 43- 51.; 4. Lacina V. Zlatá léta československého hospodářství (1918-1929). - Praha, 2000. - S. 35, 36, 136, 153.; 5. Boyer C. Konflikt und Kooperation zwischen Tschechen und Deutschen in der Wirtschaft der Ersten Republik // Československo 1918-1938...- S. 618.; 6. Lemberg H. Nemci a český stát ve 20. století. // Velké dějiny malý národ. - Praha, 1995. - S. 29.; 7. Geiss I. Čechy a jejich dějiny viděné z Německa. // Velké dějiny malý národ...- S. 18.; 8. Burian P. Chancen und Grenzen des sudetendeutschen Aktivismus // Aktuelle Forschungsprobleme um die Erste Tschechoslowakische Republik.-München-Wien, 1969.-S.149.; Newman K.J. Krisen in der tschechoslowakischen Demokratie // Aktuelle Forschungsprobleme um die Erste Tschechoslowakische Republik...-S. 155, 159.; 9. Бисага Ю. Створення підвалин державно-правової політики Чехословаччини в 20-х рр. XX ст.-Ужгород, 1997.; Стадник Е. В. К вопросу о концепции национальной политики Т. Масарика // Матеріали вузівської наукової конференції професорсько-викладацького складу по результатах науково-дослідної роботи. - Донецьк, 1997. - Книга 2. - С. 273 – 274.; 10. Кірсенко М. Чеські землі в міжнародних відносинах Центральної Європи 1918-1920 років. Політико-дипломатична історія з доби становлення Чехословацької республіки.-К.,1997.; 11. Гранчак І. Утворення Чехословаччини та її вплив на долю народів Центральної Європи // Закарпаття в складі Чехословаччини: проблеми відродження і національного розвитку. -Ужгород, 1999. - С. 12-13.; 12. Віднянський С.В. Чехословацька республіка // Історія Центрально - Східної Європи. - Львів, 2001. - С. 424.; 13. Gajan K. Voj o směr vývoe československého státu v letech 1918-1920 // Přehled československých dějin. Díl III. 1918-1945. - Praha, 1960. - S. 61.; Sládek M. Němci v Čechách...- S. 26.; Кірсенко М. Чеські землі в міжнародних відносинах Центральної Європи 1918-1920 років... - С. 88-89; Klimko J. Politické a právní dějiny hranic predmníchovskej republiky (1918-1938). - Bratislava, 1986. - S. 40.; 14. Gajan K. Německý imperialismus a československo - německé vztahy v letech 1918-1921.- Praha, 1962.- S. 31-32.; Klimko J. Politické a právní dějiny hranic predmníchovskej republiky...-S.40- 41.; Масарик Т. Г. Світова революція за війни й у війні 1914-1918. Спомини. - Львів, 1930.-С. 461.; 15. Масарик Т.Г. Добірні думки. - Прага, 1925.-С. 422-426.; 16. Sládek M. Němci v Čechách...- S. 38.; 17. Boyer C. Konflikt und Kooperation zwischen Tschechen und Deutschen in der Wirtschaft der Ersten Republik...- S. 611- 612.; Кузьмин М. Н. Школа и образование в Чехословакии (конец XVIII – 30 гг. XX ст.). - М., 1971.-С. 199 - 223.; Lacina V. Zlatá léta československého hospodářství...- S. 27, 153.; 18. Gajan K. Voj o směr vývoe československého státu v letech 1918-1920...- S. 90-91.; Gajan K. Vztah T. G. Masaryka k českým Němcům (1918-1935). // Československo 1918-1938...-S. 630. ; Кірсенко М. Чеські землі в міжнародних відносинах Центральної Європи 1918-1920 років... - С. 156.; 19. Gajan K. Vztah T.G.Masaryka k českým Němcům...-S. 629 - 631.; 20. Kárník Z. České země v éře První republiky...- S. 96.; Laco K. Ustava predmníchovskej ČSR a ústava ČSSR. - Bratislava, 1966. - S. 341-342.; 21. Kárník Z. České země v éře První republiky...- S. 404.; Kvaček R. Ke vzniku Československa // Český časopis historický. - 1998.- Číslo 4. - S. 730.; Ротшильд Д. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами. - К., 2001.- С. 142.; 22. Gajan K. Vztah T. G. Masaryka k českým Němcům...-S. 630-631.; Kárník Z. České země v éře První republiky...- S. 223.; Ротшильд Д. Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами...-С. 126.; 23. Kárník Z. České země v éře První republiky...- S. 370.; Левин И. Национальный вопрос в послевоенной Европе.-М., 1934.-С. 261, 264.; 24. Merhout C., Bydžovský B., Šubert E., Zachoval F., John J. Československá republika. Školství // Ottův slovník naučný nové doby. - Praha, 1931. - Dílu prvního svazek druhý. - S. 1239.; Prinz F. Das Schulwesen der böhmischen Länder von 1848-1939. Ein Überblick // Aktuelle Forschungsprobleme um die Erste Tschechoslowakische Republik. - München - Wien, 1969. - S. 57.; The year - book of the Czechoslovak republic 1929. - Brno, 1929. - S. 64-65.; 25. Gajan K. Vztah T. G. Masaryka k českým Němcům...- S. 633.; Dobrý A., Olivová V., Stržhan M. Dočasná stabilisace kapitalismu v letech 1924-1929 // Přehled československých dějin. Díl III. 1918-1945. - Praha, 1960. - S. 232, 238.; Kárník Z. České země v éře První republiky...- S. 372.; 26. Kárník Z. České země v éře První republiky... - S. 405.; Фирсов Е.Ф. Чехословакия. Основные тенденции политического развития во второй половине 20-х годов // Политические системы в странах Центральной и Юго-Восточной Европы, 1917-1929. - М.,1988. - С. 442.

В.І.Кучер

РАДЯНСЬКО-ПОЛЬСЬКА (ВЕРЕСНЕВА 1939 Р.) ВІЙНА: ПОГЛЯД ІЗ СЬОГОДЕННЯ

Як відомо, А.Гітлер 28 серпня 1939 р. віддав наказ напасти на Польщу на світанку 1 вересня. Згідно цього наказу о 4 годині 45 хвилин ранку німецька авіація завдала ударів по аеродромах, вузлах комунікацій, економічних і адміністративних центрах Польщі. Німецькі сухопутні війська перейшли кордон Польщі. В Європі почалася Друга світова війна.

В той час, коли демократичні, ліберальні партії, організації, урядові кола західних